

Jadwiga Uchyła-Zroski

Kultura ludowa źródłem ponadczasowych wartości : refleksje w świetle obchodów Roku Kolbergowskiego

---

Wartości w muzyce 6, 235-247

2014

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Jadwiga Uchyla-Zroski

Uniwersytet Śląski
Katowice

Kultura ludowa źródłem ponadczasowych wartości – refleksje w świetle obchodów Roku Kolbergowskiego

Początki zbiorów folklorystycznych na ziemiach polskich

Jak podaje Józefa Katarzyna Dadak-Kazicka: „Polskie tradycje folklorystyki jako nauki sięgają XX wieku, kiedy to zgromadzono po raz pierwszy ogromną dokumentację i położono podwaliny pod rozwój wiedzy o tej dyscyplinie naukowej. Dokonało się to za sprawą badaczy tej rangi co Oskar Kolberg, twórca monumentalnego zbioru”¹. Wśród grona folklorystów znaleźli się: Ryszard Berwiński², Jan Karłowicz³, Lucjan Malinowski⁴, a w dalszej kolejności pokolenie młodszych folklorystów, m.in. Jan Stanisław Bystron, Julian Krzyżanowski, Jadwiga i Marian Sobiescy, Anna Czekanowska, Józef Burszta, Ludwik Bielawski, Jan Stęszewski, Adolf Dygacz⁵. Folklorem dziecięcym zajmowali się m.in.:

¹ O. Kolberg: *Lud. Jego zwyczaje, sposób życia, mowa, podania przysłowia, obrzędy, gusta, zabawy, pieśni, muzyka i tańce*. Seria 1—23. Warszawa 1964; I d e m: *Obrazy etnograficzne*. [11 tomów]. Warszawa 1968.

² R. Berwiński: *Studia o literaturze ludowej ze stanowiska historycznej i naukowej krytyki*. Poznań 1854. Dostępne w Internecie: <http://www.wbc.poznan.pl/dlibra/doccont...2&from=FBC> [data dostępu: 16.03.2014]; I d e m: *Studia o gustach, czarach, zabobonach i przesadach ludowych*. T. 1—2. Poznań 1862.

³ Dane biograficzne i bibliografię prac J. Karłowicza zawiera: *Życie i prace Jana Karłowicza (1836—1903)*. Warszawa 1904.

⁴ L. Malinowski: *Studia nad etymologią ludową*. „Prace Filologiczne” 1885/1886, T. 1, s. 134—158, 269—317; I d e m: *Studia nad etymologią ludową*. „Prace Filologiczne” 1885/1886, T. 2, s. 240—268, 452—466; I d e m: *Studia nad etymologią ludową*. „Prace Filologiczne” 1885/1886, T. 3, s. 741—786.

⁵ A. Dygacz: *Folklor muzyczny polskich hutników szkła. Dzieje badań i przegląd tematyki*. „Literatura Ludowa” 1972, nr 4—5; I d e m: *Pieśni górnicze, studium i materiały*. Katowice

Jerzy Cieślowski⁶, a także Dorota Simonides⁷, Alojzy i Alina Kopoczkowie, Daniel Kadłubiec.

Tematyka ludowa w XX wieku znalazła poczesne miejsce w twórczości wielu artystów różnych dziedzin sztuki. Zawodowych artystów interesowały i współcześnie nadal interesują konkretne przejawy sztuki ludowej, jej niepowtarzalne piękno, specyficzny wyraz artystyczny i autentyzm. Artyści wyraz swoich zainteresowań ludowością dawali w autorskich dziełach ich pracy twórczej. Do grona kompozytorów znakomitych dzieł muzycznych zainspirowanych muzyką ludową należy zaliczyć: Karola Szymanowskiego, Wojciecha Kilara, Witolda Lutosławskiego, Henryka Mikołaja Góreckiego, Józefa Świdra i innych.

W kontekście rozważań o polskiej folklorystyce rodzą się pytania o osobę Oskara Kolberga: kim był i w czym tkwi fenomen jego wielkości jako folklorysty?⁸ Henryk Oskar Kolberg — etnograf, folklorysta i kompozytor urodził się **22 lutego 1814 roku** w miejscowości Przysucha w powiecie opoczyńskim. **Zmarł 3 czerwca 1890 roku w Krakowie (przeżywszy 76 lat)**. Jako drugi syn z trojga rodzeństwa. Ojciec Juliusz był z wykształcenia inżynierem geodetą, matka Karolina była z pochodzenia Francuzką. Rodzina Kolbergów przybyła do Polski z Prus w 1798 roku. Po kilkuletnim pobycie w opoczyńskim rodzina zamieszkała w Warszawie. Juliusz Kolberg został zatrudniony na stanowisku profesora Katedry Geodezji, Miernictwa i Topografii Uniwersytetu Warszawskiego. Rodzina Kolbergów w trwały sposób związała się ze środowiskiem intelektualnym i artystycznym Warszawy. Kolbergowie zamieszkali w oficynie Pałacu Kazimierzowskiego, do ich gościnnego domu przybywali wybitni przedstawiciele świata nauki i sztuki. Do grona przyjaciół rodziny Kolbergów zaliczali się: Samuel Bogumił Linde, Mikołaj Chopin, Kazimierz Brodziński, Cyprian Kamil Norwid, Teofil Lenartowicz, Józef Konopka, Józef Elsner. Starszy brat Oskara Wilhelm przyjaźnił się z wówczas z Fryderykiem Chopinem. Czas zdobywania edukacji przez Oskara to liceum warszawskie oraz studia muzyczne. Oskar w przyszłości miał zostać muzykiem, kompozytorem. Wybuch powstania listopadowego sprawił, że musiał on przerwać naukę i podjąć trzyletnią pracę zawodową w charakterze księgowego. Od 1833 roku podjął studia muzyczne w Warszawie pod kierunkiem znakomitych muzyków Józefa Elsnera (fortepian), Feliksa Dobrzyńskiego (harmonia), a następnie wyjechał na studia muzyczne

---

1965; I d e m: *Rzeka Odra w polskiej pieśni ludowej. Studium folklorystyczne*. Katowice 1966; I d e m: *Śląskie pieśni powstańcze 1919—1921*. Katowice 1958; I d e m: *Śpiewnik opolski*. Katowice 1954.

⁶ J. Cieślowski: *Wielka zabawa. Folklor dziecięcy. Wyobrażenia dziecka. Wiersze dla dzieci*. Wrocław 1967.

⁷ D. Simonides: *Współczesny folklor słowny dzieci i nastolatków*. Wrocław 1976; E a d e m: *Ele meme dutki. Rymowanki dzieci śląskich*. Katowice 1985.

⁸ R. Górkowski: *Oskar Kolberg. Zarys życia i działalności*. Warszawa 1974, s. 12.

w zakresie kompozycji do Berlina. Debiut kompozytorski roku 1836 roku nie przyniósł satysfakcji artystycznej Oskarowi. Zawiedziony tym faktem zmienił swoje zainteresowania z muzyki klasycznej na szerokie rozumienie folkloru. Artystyczne spojrzenie na sztukę wyniesione z domu rodzinnego podczas towarzyskich spotkań z artystami, literatami znalazło swój oddźwięk w nowych zainteresowaniach badawczych Oskara. Rozpoczął od spisywania pieśni z okolic Warszawy. W wieku 26 lat spisał ich już ponad 600. W latach 1842—1845 wydał w pięciu zeszytach swój pierwszy zbiór pt. *Pieśni ludu polskiego*, który zawierał 125 melodii ludowych opracowanych na głos z fortepianem. Zbiór ten spotkał się z krytyką za naruszenie prostoty melodii ludowych, a nawet uznano go za niewłaściwe opracowanie harmoniczne melodii i wprowadzenie przygrywek⁹. Oskar Kolberg był przekonany o słuszności swoich działań, nie zaprzestał zapisywania zasłyszanych pieśni ludowych. Kolejne działania badawczo-zbieracze koncentrują się na coraz to szerszych terenach Polski. Publikował je w czasopismach w postaci artykułów i pojedynczych notatek¹⁰. Charakterystyczne jest, że muzyką ludową, jej specyfiką, wartościami artystycznymi i wychowawczymi zajmowali się również pedagodzy muzyki, nauczyciele. W niej dostrzegano wielkie bogactwo treści muzycznych i ogólnowychowawczych. Podstawową formą działań artystycznych uczniów i nauczycieli stał się szkolny repertuar wokalny oraz percepcja muzyki artystycznej (ludowej). Tematyka dzieł lansowała muzykę rodzimą ludową, regionalną i narodową.

Obchody Roku Kolbergowskiego w Polsce

Dla upamiętnienia osoby wielkiego badacza folkloru Oskara Kolberga rok 2014 jemu poświęcono. Uroczystości ogólnopolskie zostały zainicjowane 21 lutego w miejscowości Przysusze w powiecie opoczyńskim, a następnie 24 lutego w Filharmonii Narodowej w Warszawie. Celem licznych uroczystości w bieżącym roku kalendarzowym jest upamiętnienie 200. rocznicy urodzin Henryka Oskara Kolberga — etnografa, folklorysty i kompozytora. Badacza o najbogatszym dorobku w dziewiętnastowiecznej Europie, który w wydanych za życia 33 tomach monografii regionalnych utrwalił wierny obraz polskiej sztuki i kultury ludowej. Być może przypuszczał, że zachowanie tradycji stworzy fundament sprzyjający odrodzeniu Polski, która wówczas była pod zaboremami.

⁹ Ibidem; O. Kolberg: *Lud...*, Seria 23..., s. 63—154.

¹⁰ R. Górski: *Oskar Kolberg...*, s. 154—243.

Kultura ludowa we współczesnej edukacji szkolnej

Kultura ludowa to folklor i sztuka jako cechy charakterystyczne dla społeczności zamieszkujących określone tereny. Kultura ludowa wyrasta ze wspólnych doświadczeń historycznych, warunków życia społeczności lokalnych. Na jej kształt wpływają cechy etniczne i warunki środowiska przyrodniczego.

Wyznacznikami odrębności regionalnych zawsze był strój ludowy, muzyka, instrumentarium, składy kapel, pieśni, tańce, działalność artystyczna, rękodzieło ludowe (koronkarstwo, hafciarstwo, wyroby użytkowe: garncarstwo, kowalstwo, snycerstwo, plecionkarstwo i inne).

Kultura ludowa kiedyś uznawana za coś archaicznego, „starego, dawnego”, była wyłącznie utożsamiana z niższymi warstwami społeczeństwa. Dzisiaj nabiera całkiem nowego znaczenia. Ludzie chcą po nią sięgać, chcą jej doświadczać, a obcowanie z nią sprawia im radość. Przykładem mogą być liczne zespoły folklorystyczne, kapele, a także profesjonalne zespoły artystyczne.

Bogactwo, a także prostota formy artystycznej sztuki ludowej stały się źródłem niewyczerpanego piękna i wciąż na nowo odkrywanych wartości. W dobie szerzącej się globalizacji oraz marginalizacji wielu obszarów sztuki folklorystyka muzyczna powinna dziś na nowo odkryć walory tradycji ludowej i folkloru. Wydają się one mieć szczególne znaczenie w kształtowaniu osobowości współczesnego człowieka oraz jego poglądów na rozumienie, pielęgnowanie i upowszechnianie kultury polskiej.

Wymiana myśli naukowej o dorobku polskich folklorystów, nabywaniu doświadczeń artystycznych w ich poznawaniu, podejmowaniu prób tworzenia rękodzieła ludowego, propagowaniu folklorystyki muzycznej, sztuki i rodzimej kultury ludowej jest ważnym celem wychowania młodzieży szkolnej. Bez poznania źródeł naszych rodzimych tradycji, obrzędów, zachowań, gestów, muzyki, sztuki nie zrozumiemy przecież w pełni współczesnego świata.

Tropami śląskiego zbieracza pieśni ludowych Juliusza Rogera: *Pieśni ludu polskiego w Górnym Szląsku*¹¹

Juliusz Roger urodził się 28 lutego 1819 roku, w małej miejscowości Niderstotzingen koło Ulm. Zdobył wykształcenie lekarza, ale pasjonowała go także praca badacza. Pewne okoliczności sprawiły, że podjął pracę jako młody, 28-let-

¹¹ D. Simonides: *Roger Juliusz*. W: *Literatura polska. Przewodnik encyklopedyczny*. T. 2. Warszawa 1984, s. 292.

ni lekarz na Górnym Śląsku w powiecie raciborskim, w 1847 roku. W tym czasie na ziemiach Górnego Śląska panował tyfus. Groźna choroba dziesiątkowała ludność, szczególnie dotkliwie dziesiątkowała ludność wiejską. Jak podaje Piotr Świerc: „W roku 1847 w czasie ogromnego nasilenia zarazy książe Wiktor I Raciborski, głównie w obawie przed wyludnieniem swych majątków i wsi, sprowadził z Wirtembergii Juliusza Rogera, młodego, 28-letniego lekarza ze stopniem doktora. Działanie to było wbrew przepisom prawnym władz pruskich o przemieszczaniu się ludności z terenów objętych zarazą. Warto dodać, że książe raciborski nie kierował się względami humanitarnymi ani sentymentem do własnych poddanych, lecz chłop i ludność wiejska byli mu potrzebni jako tania siła robocza do pracy na jego posiadłości. Obszar ten był pokaźny i liczył 33 tysiące hektarów. Książe uważał za swój obowiązek szybkie i skuteczne przeciwdziałanie dalszym konsekwencjom”¹².

Juliusz Roger po przybyciu do Rud Wielkich walczył nie tylko z zarazą i skutkami tyfusu, ale także z nędzą i zacołaniem jej mieszkańców. Dewizą młodego lekarza stało się powiedzenie: „Przede wszystkim muszę leczyć ludzi i pomagać im jako lekarz i człowiek”¹³. Zmarł nagle podczas polowania „na udar serca” 7 stycznia 1865 roku, przeżywszy 46 lat. Na śląskiej ziemi spędził osiemnaście lat.

Dnia 11 stycznia odbył się bardzo uroczysty pogrzeb, liczny udział w ceremonii pogrzebowej przypominał manifestację. Żegnał go lud śląski, chłopci, robotnicy pobliskich miast, a także inteligencja. Wszyscy przybyli, by oddać cześć człowiekowi, który młode lata poświęcił ich sprawom. Juliusz Roger został pochowany na cmentarzu w Rudach Wielkich. W miejscu tragicznej śmierci, około 10 km za Gliwicami w kierunku Sośnicowic, postawiono krzyż, pod którym znajduje się kamień w kształcie serca i napis uwieczniający to nieszczęsne wydarzenie. Krótkie, ale jakże aktywne i bogate, aktywne życie Rogera stopniowo utrwały w nim dążenie do czynienia dobra. Był zawsze czuły na potrzeby innych ludzi, niestrudzony działacz społeczny i humanista. Autentycznie umiłował lud Śląski i piękno jego ziemi¹⁴.

Pieśni ludowe Juliusza Rogera: pt. *Pieśni ludu polskiego w Górnym Szląsku*¹⁵

Kolejną pasją badawczą Rogera było zbieractwo śląskich pieśni ludowych. P. Świerc podaje: „W czasie swoich wyjazdów do chorych lub dowolnych węc-

¹² P. Świerc: *Juliusz Roger na Górnym Śląsku*. Opole 1957, s. 4.

¹³ Ibidem, s. 6.

¹⁴ Ibidem, s. 9.

¹⁵ Ibidem, s. 3—56.

drówek spotykał się z ludnością Górnego Śląska. Zapisywał melodie i słowa pieśni śpiewanych podczas obrzędów, uroczystości rodzinnych, pieśni nucone przez matki przy kołysce i przy pracy. Rozmawiał się on w nich do tego stopnia, że swój wolny czas poświęcał na włóczęgę po odległych nawet powiatach, aby tylko wzbogacić swe zapiski¹⁶.

Roger spisywał pieśni będące w obiegu lub prawie już zapomniane, śpiewane jeszcze przez niektóre starsze kobiety. Jedną z nich była starsza kobieta Emma Ohl, która w swym repertuarze miała ponad 80 górnośląskich pieśni ludowych. Roger gromadził pieśni bardzo skrupulatnie i z wielką starannością. Spisał ich w ciągu całego swojego życia aż 546. Muzyczne opracowanie nut do tekstów słownych sporządził Karol Schmidt z Rud Wielkich. Sam we wstępie publikacji pisze: „Nuty po większej części, a zwykle w mojej obecności, spisał p. K. Schmidt, książęcy kapelmistrz w Rudach, który w ogóle zredagował muzyczną część dzieła”¹⁷.

Roger miał osobowość niestychanie przystępną i pogodną. Podczas zbierania pieśni i w bezpośrednim kontakcie z mieszkańcami musiał sam rozmawiać ich językiem. Stopniowo uczył się mowy polskiej i gromadził wiedzę o kulturze i języku. Celem zbieractwa pieśni było uwiecznienie i ochrona przed zapomnieniem wspaniałego bogactwa kulturowego Górnego Śląska. Zbiór pieśni opublikowano w roku 1863 we Wrocławiu, ukazał się on nakładem Hugo Skutscha. Tom został zatytułowany *Pieśni ludu polskiego w Górnym Śląsku z muzyką*. Sam wydawca o wspomnianej publikacji pisze następująco: „Prospekt. Nakładem Księgarni Schlettera (H. Skutschá) we Wrocławiu dopiero co wyszły: *Pieśni ludu polskiego na Górnym Śląsku z muzyką*, zebrał i wydał Juliusz Roger, dr med., 18 arkuszy w wielkiej ósemce, na mocnym papierze welinowym. [...], elegancko oprawne, cena 3 talary. [...]. W powyższym dziele, po raz pierwszy zjawia się zbiór pieśni ludu polskiego w Szląsku Górnym, które zwracać będą na siebie uwagę nie tylko badaczy literatury słowiańskiej, ale też miłośników pieśni i muzyki gminnej. Dzieło w 18 oddziałach obejmuje 546 pieśni, których tekst i nuty po większej części żywcem zebrano z ust ludu. Bez wątpienia zbiór ten niemało przyczyni się do zniweczenia przesądu dosyć rozpowszechnionego, jakoby język polski w Górnym Szląsku był li zepsutym dialektem języka polskiego. [...] Wrocław, w październiku 1862. Księgarnia Schlettera. H. Skutych”¹⁸.

Roger z pełną świadomością nadał publikacji tytuł, odrzucając tym samym twierdzenia badaczy niemieckich, iż gwara śląska pozbawiona jest jakichkolwiek podstaw naukowych, jakoby dialekt śląski nie miał żadnej wartości i nie należał do polskiej grupy językowej. We wstępie publikacji autor dał dowód swego stosunku do zebranego materiału. Zawsze ciepło i serdecznie odnosił się do osób, dzięki którym tom powstał. We wstępie wyraził swe myśli w następujących

¹⁶ Ibidem, s. 8.

¹⁷ P. Ś w i e r c: *Warsztat folklorystyczny Juliusza Rogera*. Opole 1976, s. 40.

¹⁸ Ibidem, s. 40.

słowach: „Włóścianin polski osiadły na małym piaszczystym polu, wśród wielkich borów, w chałupce słomą pokrytej, gruszkami i lipami otoczonej. Tu matka uradowana polskimi słowy wita swoje pierworodne, tu szkółce nauczyciel po polsku daje dzieciom początków wiedzy i z kazalnicy ksiądz polską mową opowiada ludziom boskie nauki prawdy odwiecznej. Na tych piaszczystych polach wyrosły wonne kwiaty pieśni gminnej, tam mieszkali wieszczowie wśród ludu i z ludem, którzy najśliczniejsze wyśpiewali piosenki, tam żyli skromni kompozytorowie, których imiona dawno przebrzmiały, lub może nigdy znane nie były, ale ich nuty orzeźwiająca duszę i serce nie zaginą, dopóki lud żyć będzie”¹⁹.

W realizacji swojego przedsięwzięcia J. Roger potrafił zjednać sobie wielu sympatyków, którym przyświecała podobna pasja zbierania pieśni ludowych. Wśród zaprzyjaźnionych osób był Józef Lompa, nauczyciel, etnograf górnośląski, budziiciel polskości oraz pionier odrodzenia narodowego na Śląsku. J. Roger w swoim zbiorze umieścił 13 pieśni otrzymanych od Lompy. Do grona bliskich osób należał również Paweł Stalmach, redaktor „Gwiazdki Cieszyńskiej” oraz zbieracz pieśni polskich i słowiańskich. W zbiorach Stalmach zawarł oprócz pieśni polskich, słowackich, także czeskie, chorwackie i ruskie. Sam Stalmach pisze o nich w pamiętniku następująco: „Dodać jednak winienem, że nie zebrałem tych pieśni z pierwowzorów, czyli wprost z pism autorów, których nie mogłem posiadać, lecz jak krążyły między studentami słowiańskimi, z którymi jedynie podczas nauk miałem styczności”²⁰. Od niego Roger otrzymał 26 pieśni i opatrzył w zbiorze opisem „z Cieszyna”. Pieśń ludowa ziemi cieszyńskiej leżała w obrębie wielkich zainteresowań badawczych Rogera. Sam w liście napisanym do Pawła Stalmacha z dnia 3 czerwca 1857 roku pisał: „Nie muszę chyba mówić, jak bardzo by mnie Pan ucieszył, wspomagając mnie trochę, choćby tylko czymś niedużym i mało ważnym. Świeckie i religijne pieśni, obojętne jaką zawierają treść, bardzo byłoby mi cenne, podwójnie cenne, bo pochodzące z Pańskiej okolicy, z której dotąd nie posiadam nic”²¹.

Zarys charakterystyki zbioru pieśni Juliusza Rogera

W drugiej połowie XIX wieku etnografowie różnych narodowości podejmowali prace zbierania i opracowywania pieśni i tańców ludowych. Zbiór Rogera był na owe czasy iście pionierski. Pieśni w jego zbiorze zostały zgromadzone i uporządkowane w oparciu o podstawy naukowe. Do dziś mają wielką wartość

¹⁹ Ibidem, s. 40.

²⁰ J. Roger: *Pieśni ludu polskiego w Górnym Szląsku (wydanie fototypiczne)*. Wstęp, oprac. P. Świerc. Opole 1976, s. 130.

²¹ Za: P. Świerc: *Juliusz Roger i jego zbiór śląskich pieśni ludowych*. Opole 1965, s. 26.

etnograficzną i stanowią bezcenną pozycję w śląskim folklorze muzycznym. Jeżeli zauważymy, że zarówno etnografia, jak i socjologia były wówczas naukami młodymi, a ich rozwój kształtuje się dopiero pod wpływem doktryn pozytywistycznych filozofów, to praca Rogera i jego sposób podziału materiału folklorystycznego świadczą o głębokim przygotowaniu naukowym w tej dziedzinie.

Juliusz Roger ujął pieśni w następujących 18 grupach²²

I	pieśni wojackie	55
II	pieśni myśliwskie	18
III	pieśni pasterskie i rolnicze	24
IV	pieśni rzemieślnicze i młynarskie	10
V	pieśni cygańskie	1
VI	ballady	35
VII	pieśni miłosne: a) poważne	159
VIII	b) żartobliwe	68
IX	pieśni weselne	8
X	pieśni małżeńskie	25
XI	pieśni pijackie	9
XII	pieśni wiosenne	2
XIII	pieśni pożegnalne	6
XIV	pieśni majowe	3
XV	pieśni zwierzęce	5
XVI	pieśni rozmaitej treści a) poważne	44
XVII	pieśni rozmaitej treści b) żartobliwe	53
XVIII	pieśni kolędowe	21

R a z e m   546

W zbiorze pieśni z melodiami jest 294, zaś z samym tekstem 252.

Stosując podział pieśni według czterech grup zasadniczych, uzyskamy podział:

Klasyfikacja pieśni według współczesnego podziału na grupy

1. obrzędowe:	weselne, kolędowe, majowe, wiosenne, z których weselne zaliczamy do rodzinnych, pozostałe do dorocznych	4
2. powszechne:	ballady, pieśni miłosne: poważne i żartobliwe	6
3. zawodowe:	wojackie, myśliwskie, pasterskie i rolnicze, cygańskie, rzemieślnicze i młynarskie	5
4. okolicznościowe:	pijackie, małżeńskie, pożegnalne	3

R a z e m   18

²² J. R o g e r: *Pieśni ludu polskiego w Górnym Szląsku...*, s. 53—115.

Pieśni ze zbioru J. Rogera pochodzą z różnych okolic Śląska. Autor podaje tylko powiat, z którego pieśń pochodzi, nie przywołuje nazwiska informatora i nazwy miejscowości. W zbiorze znajdujemy pieśni pochodzące z następujących powiatów:

- opolskiego, kluczborskiego, oleskiego, lublinieckiego,
- bytomskiego, gliwickiego, rybnickiego, raciborskiego,
- pszczyńskiego, kozielskiego, strzeleckiego.

Ponadto wymienia pieśni pochodzące z Oławy, Głogówka, Sycowa i Cieszyna. Najwięcej pieśni pochodzi z powiatu rybnickiego — 145, lublinieckiego — 80, pieśni przynależnych do jednego powiatu jest 490, spotykamy w zbiorze pieśni wspólne dwóm i trzem powiatom. Podział pieśni (systematyka) oparty jest częściowo na publikacjach innych zbieraczy pieśni, ale niektóre tytuły grup pieśni są pomysłem J. Rogera, jak: wiosenne, pożegnalne, majowe, zwierzęce, cygańskie, rozmaitej treści (żartobliwe i poważne), małżeńskie; w pieśniach rzemieślniczych wyodrębnia: młynarskie.

Roger nie ograniczył się do podawania w swym zbiorze wyłącznie śląskich pieśni ludowych, lecz w przypisach przytoczył różne źródła etnograficzne w celu porównania ich z tekstami i melodiami innych regionów Polski, a nawet sąsiednich narodów słowiańskich. W porównaniach swych Roger kładł nacisk głównie na stronę tekstową pieśni, natomiast melodią zajmował się drugoplanowo. Stwierdziwszy zaś podobieństwo pieśni górnośląskiej z pieśnią innych okolic Polski, zamieścił przy numerze pieśni odnośnik liczbowy, a w przypisie podał dla porównania źródło podobieństwa. Na przykład pieśń nr 238 została opatrzona przypisem „porównać u Konopki P.I.Kr. str. 127, 28”.

Rodzi się pytanie: jakie źródła folklorystyczne były Rogerowi znane oraz które z nich przytaczał w swoim zbiorze? Oto kilka przywołań publikacji, do których odwoływał się Roger.

1. *Pieśni polskie i ruskie ludu galicyjskiego. Z muzyką instrumentowaną przez Karola Lipińskiego.* Zebrał i wydał Wacław z Oleska, we Lwowie. Lwów: nakładem Franciszka Pillera, 1833.

2. *Pieśni ludu Białochrobatów, Mazurów i Rusi znad Buga, z dołączeniem odpowiednich pieśni ruskich, serbskich, czeskich i słowiańskich.* Zebrane przez Kazimierza Wójcickiego. T. 2. Warszawa 1863.

3. *Pieśni ludu polskiego w Galicji zebrał Żegota Pauli.* Lwów: Nakład Ka-jetana Jabłońskiego, 1838.

4. *Pieśni ludu krakowskiego.* Zebrał Józef Konopka z rycinami i muzyką. Kraków: Nakładem Józefa Czecha, 1840.

5. *Piosenki ludu wielkopolskiego.* Zebrał i wydał J.J. Lipiński. Cz. Pierwsza. Poznań: nakład i w czcionnicy Nowej Księgarni, 1842.

6. *Pieśni ludu polskiego.* Zebrał i wydał Oskar Kolberg. Seria I. Warszawa 1857.

7. *Pieśni znad Dźwiny.* Książeczka trzecia. Wilno: Józef Zawadzki, 1840.

8. *Piosenki wieśniacze znad Niemna i Dźwiny, z dołączeniem pierwotnym w mowie Słowiańsko-Krzewickiej*. Wilno: drukiem Józefa Zawadzkiego, 1844.

9. *Pieśni litewskie*. Przekładania Ludwika z Pokiewa. Wilno: M. Zymelowicz, 1844.

Oprócz tego J. Roger korzystał z publikowanych w tym czasie periodyków, rozpraw i książek, w których ukazywały się śląskie pieśni ludowe to: „Gwiazdka Cieszyńska” [Cieszyn 1855], „Przyjaciół Ludu” [Leszno 1846], „Monatschrift von und für Schlesien” [Wrocław 1829].

Przy niektórych pieśniach Roger przytaczał tylko jeden z podanych zbiorów (periodyków), w których dopatrywał się podobieństwa danej śląskiej pieśni z pieśnią innego regionu Polski czy nawet innych narodów słowiańskich. Takich pieśni jest w jego zbiorze 44. Przy innych pieśniach Roger cytował dwa, trzy, cztery, pięć, a nawet sześć zbiorów. Na przykład: pieśń Rogera pt. *Z tamtej strony jezioroczka*. Określa ją następująco: Dział VI; przywołuje zbiory: Józefa Kownopki, Kazimierza Władysława Wójcickiego, Wacława z Oleska, Żegoty Pauliego, Józefa Zawadzkiego. Pieśń tę można porównać z pieśnią zamieszczoną przez Oskara Kolberga w publikacji *Pieśni ludu polskiego na Górnym Śląsku* str. 141, nr 16 d.

Teksty pieśni są identyczne, przy czym Kolberg podaje 9 zwrotek, a Roger 11. Melodie w metrum $\frac{3}{4}$, w zbiorze Kolberga kończy się melodia na dźwięku „c”, a u Rogera na „d”, kadencją zwodniczą. Pieśń odnaleziona przez Kolberga w okolicach Modlnicy pod Krakowem, a u Rogera pochodzi z lublinieckiego.

Roger w zebranych przez siebie pieśniach dopatruje się podobieństwa cech względem pieśni opublikowanych i pochodzących z innych regionów Polski. Takich podobieństw dopatruje się w 67 pieśniach. Wielkość ta stanowi 12,4% z całego jego zbioru pieśni śląskich. Cenną wartość zapisu folklorystycznego pieśni stanowią ich melodie. W zbiorze na 546 zamieszczonych pieśni 294 posiada melodie.

Nie wszyscy zbieracze pieśni zamieszczali również muzykę, np. Wacław z Oleska w zbiorze 1496 pieśni ma tylko 153 melodie, Wójcicki podaje 30 melodii, lub też ani jednej melodii, a tylko tekst słowny pieśni.

Pieśni Rogerowskie głównie zapisywał książe kapelmistrz Karol Schmidt. Pozostałe melodie pieśni notował „metodą ołówkową”, gdyż nie posiadał fonografu. Sądzić należy, że dla J. Rogera była to wielka trudność, jako że nie był muzykiem. Ustalenie tonacji, metrum, rytmu i tempa dla niemuzyka nie jest sprawą prostą i łatwą. A jednak w jego zbiorze znajduje niewiele różnorodnych, oryginalnych melodii ludowych i starannie zapisanych.

Cechy muzyczne pieśni

Najważniejsze cechy muzyczne pieśni to: dział, do których należą: liczba zwrotek, metrum, liczba taktów, tryb, tempo, artykulacja, budowa formalna pieśni (powtórzenia i repetycje), kadencyjność. Oto cechy pieśni J. Rogera:

1. Warstwa muzyczna pieśni jest bardzo urozmaicona. Cechą pieśni jest **przedtaktowość** i **odtaktowość** (przedtakty i takty niepełne wewnątrz melodii).

2. Struktura metryczna pieśni uwzględnia cechy polskich tańców ludowych, np. chodzony, trojak.

3. Wiele pieśni ma rytm synkopowany, rytm punktowany występujący w kilku taktach po sobie.

4. Metrum — na dwa, trzy, cztery.

5. Melodyka czasem o płynnej kantylenie, a czasem o dużej skoczności i rozległym interwale. Czasem melodyka melizmatyczna.

6. Tonalność — przewaga trybu durowego, ale wiele pieśni jest w trybie molowym (harmonicznym, naturalnym).

7. Tempo posiadają tylko niektóre pieśni (*andante*, *andantino*, *moderato*, *allegro*, *allegretto*, *tempo di Polaca*, *tempo di marcia*, wesoło, *ritenuto*, *ritardando*).

8. Artykulacja — fermaty, (143), które można czasem traktować jak rubato.

9. Dynamika — brak oznaczeń dynamicznych wskazuje na wielką swobodę interpretacyjną melodii.

10. Dwugłosowość — tylko jedna pieśń została napisana dwugłosowo. Pozostałe pieśni napisane są jednogłosowo, bez akompaniamentu.

11. Budowa pieśni — wśród pieśni spotykamy różne formy poetyckie, o budowie zwrotkowej, czasem z powtarzającym się refrenem, o różnej liczbie wersów np. ośmiowersowe, czterowersowe. Są o różnej liczbie zgłosek np. tzw. dys-tych (12-zgłoskowy), w tekście występują zdrobnienia np. *syneczek*, *myśliweczek*.

Refleksje końcowe, wnioski

Paweł Stalmach, redaktor „Gwiazdki Cieszyńskiej”, tak pisał na temat dzieła Juliusza Rogera „w zbiorze tym są to prawdziwe polskie pienia [...]. Wydawca zasługuje przeto na prawdziwą wdzięczność Ślązaków, że ten płód ich życia narodowego do publiczności podał”²³. Jadwiga Kucianka, historyk piśmiennictwa polskiego na Śląsku (autorka publikacji pt. *Pieśni zakazane na Górnym Śląsku*

²³ Za: ibidem, s. 132.

1893—1912), pisze: „Społeczeństwo Górnego Śląska w jakiś szczególny sposób kultywowało śpiew i muzykę. Nie znaczy to wcale, że inne dzielnice Polski nie uznawały śpiewu. [...] Chodzi jedynie o to, że na Śląsku śpiewano inaczej. Śpiew pojmowano niemal jako sakralny obrzęd. Stąd patos, stąd ów wielki ładunek emocji przy śpiewie. Pieśń była rodzajem kultury masowej, jednoczącej Polaków pod zaborami”²⁴.

Muzyka ludowa, sztuka nie jest produktem jednego okresu, lecz stanowi wyraz wielu pokoleń, a nieraz epok. Jest klasyczna w tym sensie, że potrafiła przetrwać próbę czasu. Sztuka ludowa spełnia wiele funkcji wychowawczych, kulturalnych, społecznych, powinna mieć zaszczytne miejsce w treściach edukacji szkolnej.

Do znaczących wartości kultury ludowej należą następujące jej cechy:

1. Kultura to całokształt przekazywanego dorobku ludzkości z pokolenia na pokolenie.

2. Bogactwo a zarazem prostota treści i formy sztuki ludowej stały się niewyczerpanym źródłem piękna i wciąż na nowo odkrywanych wartości.

3. Kultura ludowa zajmuje istotne miejsce w wielu dziedzinach badawczych, głównie: folklorystyce, etnografii, antropologii, etnomuzykologii, pedagogice muzycznej i innych.

4. Przedmiotem badań folklorysty mogą być:

- prezentacja cech kultury ludowej z pozycji obserwatora zewnętrznego, jako zafascynowanie innością, malowniczością przedmiotu,
- formowanie sądów o kulturze ludowej opartych na pojęciu różnicy, przeciwstawności kulturowej, ale i podobieństw,
- poszukiwanie w kulturze ludowej elementów najstarszych, mających poświadczać jej archaiczność, niezmiennność.

5. Kultura ludowa nadal dzieli się na następujące rodzaje:

- **kulturę symboliczną** (duchową) są to wytwory niemające zastosowania praktycznego: literatura, muzyka, religia, filozofia, dzieła naukowe, dzieła sztuki składające się na dorobek,
- **kultura społeczna**: normy i wzory postępowania, prawo, zasady określające stosunki międzyludzkie, wzory zachowań (reguły i sposoby działania człowieka w zbiorowości),
- **kultura materialna**: termin określający wszelkie fizyczne istniejące rzeczowe wytwory pochodzące z działalności człowieka, jak: przedmioty użytkowe, narzędzia, przedmioty codziennego życia, także uprawa roślin, hodowla zwierząt.

Zbiór pt. *Pieśni ludu polskiego w Górnym Szląsku* po dziś dzień należy do cennych publikacji etnograficznych w Polsce i Europie. Jest dokumentem życia Ślązaków, ich kultury i uznawanych norm życia. Folklor rodzimy jest wielopo-

²⁴ Ibidem, s. 135.

koleniową skarbnicą tradycji i ponadczasowych wartości głównie: poznawczych, wychowawczych, estetycznych, moralnych. Odgrywa on nadal ważną rolę w wychowaniu współczesnego człowieka.

Jadwiga Uchyła-Zroski

**Folk Culture As a Source of Timeless Values —
Reflections in the Light of Kolberg Year Celebrations**

S u m m a r y

Searching for and discovering values in Polish folk culture, not only by folklorists and ethnographers, but also by teachers, tutors and educators, is a way of reaching back to our national roots of folk culture. In scholarly understanding, it is mainly the description of life of inhabitants of towns and villages, hardships of labour, happiness and sorrow. Folk artistic works are most often understood as spiritual culture, material and symbolic at the same time, which is also sometimes expressed in speech, customs, music, dance, art and folk handcraft. The life of inhabitants of various areas of Poland has become of interest to many researchers, Oskar Kolberg (1814—1890) — an ethnographer, folklorist and composer, and Juliusz Roger — a Silesian folklorist, being among the most distinguished of them.

Key words: folk culture, Oskar Kolberg, Juliusz Roger, folk songs, folk values, education

Jadwiga Uchyła-Zroski

**La culture folklorique comme source des valeurs intemporelles —
Réflexions à la lumière de la célébration de l'Année de Kolberg**

R é s u m é

La recherche et les découvertes des valeurs dans la culture folklorique polonaise par des folkloristes et des ethnographes, ainsi que par des enseignants, des pédagogues et des éducateurs, est un retour à nos racines nationales de culture folklorique. L'approche scientifique repose avant tout sur la description de la vie des habitants des campagnes et des villes, leurs peines du travail, leur joie et chagrin. L'art populaire est compris le plus souvent comme culture spirituelle, matérielle et symbolique, elle peut se manifester à travers la parole, les coutumes, la musique, les danses, les arts et les produits de l'artisanat folklorique. La vie des habitants de la campagne dans de différentes régions de la Pologne intéressait beaucoup de chercheurs. La collection d'Oskar Kolberg (1814—1890), ethnographe, folkloriste et compositeur, ainsi que celle de Juliusz Roger, folkloriste silésien, y occupent une place importante.

Mots-clés : culture folklorique, Oskar Kolberg, Juliusz Roger, chants populaires, valeurs folkloriques, éducation